

Erken Modern Dönem Osmanlı Devleti ve Avrupa'da Enflasyon

Kamil Kıvanç KARAMAN (<https://orcid.org/0000-0003-0219-8439>), Boğaziçi University, Türkiye;
kivanckaraman@yahoo.com

Seçil YILDIRIM-KARAMAN (<https://orcid.org/0000-0002-8083-7411>), Marmara University, Türkiye;
ydsecil@hotmail.com

Inflation in the Early Modern Ottoman Empire and Europe

Abstract

This study investigates the rates and causes of price inflation in early modern Europe and the Ottomans. There are two leading causes of price inflation in this period. The first is the American silver, and the second is the debasements that states resorted to for revenue. Our study shows that debasements are the more important cause. Debasements have induced price increases ranging between two to five hundred-fold for different states. As for American silver, it has induced, at most, a four-fold increase in prices. Hence inflation was mainly caused by debasements and the underlying political factors.

Keywords : Price Revolution, Inflation, Debasement, Silver Standard.

JEL Classification Codes : N14, E31, E42.

Öz

Bu çalışma, Osmanlı Devleti ve diğer Avrupa devletleri için erken modern dönemde gerçekleşen fiyat enflasyonu oranlarını karşılaştırmakta ve enflasyonun sebeplerini incelemektedir. Bu dönemde gerçekleşen fiyat enflasyonunu açıklamada iki etken ön plana çıkar. İlk etken Amerika'da keşfedilen gümüş, ikinci etken ise devletlerin gelir elde etmek için başvurdukları tağşişlerdir. Çalışmamız bu iki etkenden daha önemli olanının tağşişler olduğunu gösterir. Eldeki veriler tağşişlerin farklı ülkeler için 2 ile 500 kat arasında değişen oranlarda fiyat artışlarına yol açtığını göstermektedir. Amerika'dan gelen gümüş ise fiyatları 4 kattan daha az artırmıştır. Dolayısıyla enflasyonun temel sebebi tağşişler ve tağşişlere yol açan siyasi sebeplerdir.

Anahtar Sözcükler : Fiyat Devrimi, Enflasyon, Tağşiş, Gümüş Standardı.

1. Giriş

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti ve diğer Avrupa devletlerinde erken modern dönemde gerçekleşen enflasyon için önerilen farklı sebepleri değerlendirmek ve hangi sebebin daha açıklayıcı olduğunu ortaya koymaktır. Bu dönemde gerçekleşen enflasyonun sebep ve sonuçları, iktisat tarihi literatürünün en temel tartışma konuları arasındadır. Literatürde öne çıkan iki açıklama, enflasyona Amerika'dan gelen gümüşün ve devletlerin gelir elde etmek için başvurduğu taşışların yol açtığıdır. Öte yandan, literatürde yapılan çalışmalar, fiyat hareketlerini genellikle tek bir ülke için ele almış ve bu kısıtlı perspektif dolayısıyla bu tartışma konusunda birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşmıştır.

Çalışmamızın katkısı, ilk defa olarak enflasyonun tarihini ve sebeplerini çok sayıda devlet ve çok uzun bir dönem için ele almasıdır. Bu amaçla çalışma yakın zamanda oluşturduğumuz Avrupa para tarihi serilerini (Karaman vd., 2020) farklı ülkeler için oluşturulmuş fiyat serileri ile bir araya getirmektedir. Çalışma yine bu karşılaştırmalı analiz çerçevesinde gümüş üretimi, dolaşımdaki para miktarı ve kişi başı reel gelir serilerini bir araya getirip bu değişkenler ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Çalışmamız temel sonucu Avrupa genelinde enflasyona yol açan en önemli sebebin devletlerin gelir yaratmak için başvurduğu taşışlar olduğudur. Buna göre devletler 1500-1800 arası sıklıkla ve yüksek oranlarda taşışlara başvurmuşlardır. Bu taşışlar sonucunda devletlerin para birimleri ortak değer birimi olan gümüş karşısında kimi ülkelerde 2 kat kimi ülkelerde ise 500 katı aşan oranlarda değer kaybetmiş, bu değer kaybı da yaklaşık aynı oranda enflasyona yol açmıştır. Devletlerin taşış başurma sıklığındaki farkları ise savaş sıklığı, vergi gelirleri, siyasi rejim gibi mali ve siyasi değişkenler belirlemiştir.

Elimizdeki veriler, literatürdeki diğer önemli açıklama olan Amerika'da keşfedilen gümüşün enflasyona katkı yaptığı savını da destekler. Öte yandan gümüşün etkisi taşışlara nazaran çok daha sınırlıdır. Gümüşün yol açtığı enflasyon büyük ölçüde Batı Avrupa ile sınırlı kalmış ve fiyatları dört kattan az artırmıştır. Gümüşün Doğu Avrupa devletlerindeki enflasyona etkisi ise çok daha azdır.

Yukarıda Avrupa'nın geneli için özetlenen sonuçlar, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen enflasyonu yorumlamaya da imkân sağlar. Osmanlı Devleti için enflasyon oranı 16. yüzyılda düşüktür, fakat 17. ve 18. yüzyıllarda artar ve Avrupa devletleri arasında en yüksek oranlardan birisine ulaşır. 17. ve 18. yüzyıllardaki bu yüksek enflasyon oranının temel sebebi, Osmanlı Devleti'nin başvurduğu taşışlar ve akçenin gümüş karşısında değer yitirmesidir. Eldeki veriler, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin vergi gelirlerini artırmakta zorlandığını, taşışların olumsuz iktisadi etkilerinin göz ardı edildiğini ve bunun sonucunda savaş ve iç çatışma dönemlerinde devletin gelir elde etmek için taşışlara başvurulduğunu gösterir. Dolayısıyla, Osmanlı'daki fiyat artışları iç koşulların ve daha somut olarak, 17. ve 18. yüzyıldaki siyasi ve mali sorunların sonucu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, Amerikan gümüşünün Osmanlı fiyatları üzerindeki etkisinin diğer Doğu Avrupa

devletlerinde olduğu gibi sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, Amerikan gümüşünün Osmanlı'da iktisadi ve mali bir kırılmaya yol açtığına dair elimizde delil yoktur.

Çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, enflasyona sebep olan iki etken olan mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değer kazanması ile gümüşün para birimleri cinsinden değer kazanması arasındaki ayrım açıklanmış ve bu iki etkenin göreceli önemi konusundaki literatürdeki tartışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde veri serilerini oluşturmakta kullanılan kaynaklar ele alınmıştır. Dört, beş ve altıncı bölümlerde oluşturulan veri serileri incelenmiş ve yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları özetlenmiştir.

2. Erken Modern Dönemde (16-18. Yüzyıl) Para Sistemleri ve Enflasyon

Bu bölümde erken modern dönemde Osmanlı ve Avrupa devletlerinde enflasyona yol açan iki temel etkeni tartışılacaktır. Bu amaçla, önce Amerika'dan gelen gümüş dolayısıyla mal ve hizmetlerin gümüş karşısında değer kazanması, sonra taşışlar dolayısıyla gümüşün para birimleri karşısında değer kazanması ele alınacaktır. Ayrıca, enflasyonda bu iki etkenden hangisinin daha önemli rol oynadığına dair literatürdeki tartışmalar özetlenecektir.

Erken modern dönemde enflasyon, iki alt endeks için gerçekleşen artış oranlarının toplamı olarak hesaplanabilir. İlk alt endeks, mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeridir. İkinci alt endeks, gümüşün her ülkenin para birimi cinsinden değeridir. Bu iki alt endekste ki artış oranlarının toplamı, mal ve hizmetlerin para birimi karşısında ne kadar değer kazandığını, yani enflasyonu verir.

Enflasyona katkı veren ilk alt endeks, mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeridir. Mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değerini takip etmek önemlidir, çünkü bu dönemde Avrupa devletlerinin para sistemleri gümüş standardındaydı. Daha açık ifadesiyle, akçe, pound, ruble gibi her ülkenin para birimi gümüş cinsinden belirli bir değere sahipti. Devletler para birimlerinin gümüş değerini bastıkları sikkelere koydukları gümüş miktarı ile belirliyordu. Örneğin Osmanlı Devleti, bastığı bir akçe nominal değerine sahip bir sikkeye 2 gram gümüş koyarsa, akçenin gümüş cinsinden değeri 2 gram oluyordu. Akçe gümüşe endeksli olduğu için, eğer mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeri artarsa, bu akçe cinsinden değerlerinde de bire bir artışa yol açıyordu.

Enflasyona katkı veren ikinci alt endeks, gümüşün para birimleri karşısındaki değeri idi. İncelenen dönem boyunca, devletler mali sebeplerle taşış baş vurduğu, yani bastıkları sikkelere koydukları gümüş miktarını düşürdükleri için, gümüş para birimlerine karşı değer kazanma eğilimindeydi ve bu da enflasyona katkı yapıyordu. Yukarıda verilen örnekten devam edersek, Osmanlı Devleti'nin bastığı akçe sikkelerine koyduğu gümüş miktarını 2 gramdan 1 grama düşürdüğü bir durumda, gümüş akçe karşısında iki kat değer kazanmış oluyor, bu da kısa bir süre içinde mal ve hizmetlerin akçe cinsinden fiyatlarında yaklaşık iki kat artışa ve enflasyona yol açıyordu.

Erken modern dönem boyunca yaşanan enflasyonda yukarıda özetlenen iki sebepten hangisinin daha önemli rol oynadığı tartışmalıdır. Daha açık ifadesiyle enflasyona mal ve hizmetlerin gümüş karşısında değer kazanmasının mı yoksa gümüşün para birimleri karşısında değer kazanmasının mı yol açtığı tartışması 16. yüzyıla kadar geri gider. Bu yüzyılda yaşanan ve fiyat devrimi olarak adlandırılan yüksek enflasyonu Martín de Azpilcueta ve Jean Bodin, Amerika'dan gelen gümüş ile açıklarken, Jean de Malestroit devletlerin taşışşe başvurusu ve para birimlerinin gümüş karşısında değer kaybetmesine bağlamıştır (Bodin, 1568; Malestroit, 1566; Grice-Hutchinson, 1952; Fisher, 1989). 20. yüzyılda ise, Earl Hamilton, fiyat artışlarına Amerikan gümüşünün yol açtığı tezini kantitatif verilere dayandırmış, bu artışların önemli sonuçları olduğunu öne sürmüş ve bu görüşleri *Annales* okulunca geliştirilmiştir (Hamilton, 1929; 1934; Braudel & Spooner, 1967; Spooner, 1972). Bu literatüre göre, erken modern dönemde para olarak gümüş sikkeler kullandığı için, Amerikan gümüşü dolaşımdaki para miktarını artırmış ve bu artış da gümüş cinsinden fiyatları yükseltmiştir. Gümüş Avrupa'ya Sevilla limanından girdiği için, fiyatlar önce İspanya'da, sonra kıtanın geri kalanında artmıştır (Frenkel & Johnson, 1976; Flynn, 1978). Bu fiyat artışları ise farklı toplumsal sınıflar arasındaki gelir dağılımını değiştirerek kapitalizme giden yolu açmıştır.

Osmanlı para sistemi de Avrupa para sistemleriyle örtüşen şekilde gelişmiştir ve gerçekleşen enflasyon için aynı ayırım ve tartışmalar geçerlidir. Erken modern dönem boyunca, Osmanlı para sistemi gümüş standardındaydı ve para birimi olan akçe aynı zamanda gümüş bir sikkedydi. Eldeki veriler, ilk akçenin Orhan Bey adına basıldığına işaret eder (Sultan, 1977). 17. yüzyıl sonunda akçe 120 akçeye denk gelecek şekilde basılmaya başlanan kuruşa devretti. Gümüş sikkelere ek olarak dönem dönem bakır sikkeler de basıldı, fakat bu sikkeler küçük ölçekli alışverişlerde kullanıldı (Ölçer, 1975; Schaendinger, 1973; Sahillioğlu, 1968).

Osmanlı Devleti'nde enflasyon üzerine için ilk kapsamlı çalışmayı yapan Barkan, Hamilton çizgisini takip ederek enflasyon için temel sebep olarak Amerikan gümüşünü göstermiştir (Barkan, 1970; Barkan, 1975). Barkan, 1490-1655 yılları için gümüş cinsinden bir fiyat endeksi oluşturmuş ve bu endeks ışığında, Avrupa'daki gümüş cinsinden fiyat artışlarının ticari ilişkiler yoluyla "aynı tempo ile" Osmanlı'ya sirayet ettiğini öne sürmüştür. Buna göre, Osmanlı'da 16. yüzyıl boyunca artan fiyatlar, 1606'da gümüş cinsinden en yüksek seviyeye ulaşmış, daha sonra ise düşüşe geçmiştir. Barkan, gümüşe ek olarak, akçe cinsinden fiyat endeksi de oluşturmuştur. Akçe endeksi, gümüş endeksine göre daha yüksek bir fiyat artışına işaret etmiştir. Bu farkın sebebi, özellikle 1586 yılında yapılan yüksek oranlı taşışş sonucu, akçenin gümüş karşısında değer kaybetmesidir.

Barkan, fiyat artışlarının Osmanlı sosyal yapısı üzerindeki etkilerini de ele alır. Buna göre, Osmanlı'nın kendi kontrolü dışında gerçekleşen bu fiyat artışları 16. yüzyıl sonunda yaşanan iktisadi ve mali krizi tetiklemiştir. İktisadi olarak, Amerikan gümüşü, Batı Avrupa ve Osmanlı arasında gümüş cinsinden fiyat makasının açılmasına yol açmıştır. Bu makas, Batı Avrupa'da gelişen yeni ticari metotlar ve teknolojiler ile bir araya gelince, Osmanlı hammadde ihraç edip mamul mal ithal eden bir ekonomi durumuna düşmüş, yerli esnaf

üretim yapacak hammadde bulmakta zorlanmıştır. Mali olarak ise, akçe cinsinden sabitlenen vergiler, gerekli düzeltmeler yapılmayınca, fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. Yine bu dönemde, askeri teknolojideki gerçekleşen değişiklikler harcamaları artırdığı için 16. yüzyıl sonunda bütçe açıkları ortaya çıkmış, tımar sistemi çökmüş ve yerini olağanüstü vergilere ve iltizama bırakmıştır.

Fiyat devriminin Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri için yapılan ikinci önemli çalışma ise Pamuk (2001)'dir. Pamuk, Barkan'a göre daha geniş kaynaklardan yararlanarak 1469-1914 yılları için yine hem gümüş ve hem de akçe cinsinden fiyat endeksleri oluşturur. Oluşturulan gümüş cinsinden fiyat endeksi, Barkan gümüş indeksine göre daha az, akçe fiyat endeksi ise, Barkan akçe indeksine göre daha yüksek bir fiyat artış oranına işaret eder. Dolayısıyla, Pamuk'a göre, Osmanlı'da enflasyonun temel sebebi, Amerikan gümüşü değil, tağışlardır.

Pamuk, fiyat artışlarının sonuçları konusunda ise Barkan'a göre daha ölçülü bir tablo çizer. Buna göre, Batı Avrupa ve Osmanlı arasında gümüş cinsinden fiyat makasını açıldıysa bile, bu makasın Osmanlı'da hammadde kıtlığına yol açması şüphelidir, çünkü 19. yüzyıla kadar Avrupa ile ticaret sınırlı kalmıştır. Ayrıca, 16. yüzyıl sonunda yaşanan krizin, Barkan'ın işaret ettiği türde iktisadi bir kırılmaya yol açtığını söylemek güçtür, çünkü, 18. yüzyılda, mamul mal üretimi tekrar artmaya ve Osmanlı ekonomisi tekrar genişlemeye başlamıştır. Osmanlı'nın yaşadığı mali sorunlar için ise, Pamuk (2001) ve Karaman ve Pamuk (2010), temel sebebin fiyat devrimi değil, askeri teknolojilerde meydana gelen değişiklikler ve artan askeri harcamalar olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin bu değişimlere uyum sağlamakta geç kaldığını öne sürer.

3. Veri Setleri

Bu bölümde yukarıda özetlenen enflasyonun sebebi üzerine yapılan tartışmalara ışık tutmak amacıyla bir araya getirilen üç veri serisi hakkında bilgi verilecektir. Oluşturulan bu üç seri, mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeri, gümüşün para birimi cinsinden değeri ve ikisinin toplamı olan mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir.

İlk seri, mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeridir. Bu endeks oluşturulurken erken modern dönem için yapılan çalışmalarda genel kabul gören Laspeyres yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemde önce sabit bir ürün sepeti oluşturulur. Daha sonra, fiyat endeksi oluşturmak için, sepetteki ürünlerin miktarları, her ülke ve her yıl için, fiyatlar ile çarpılır.

Çalışmamızda kullanacağımız sepet için başlangıç noktası Allen (2001) sepetidir. Bu sepet, erken modern dönemde yetişkin bir erkeğin bir yıllık ihtiyaçları göz önüne alarak

oluşturulmuştur. Sepette, günlük 1941 kalori enerji verecek miktarda gıdaya ek olarak ısınma ve kıyafet gibi temel ihtiyaçları karşılayacak ürünler bulunmaktadır¹.

Endeksler oluşturulurken karşılaşılan bazı temel zorluklar vardır. Zorluklardan bir tanesi, iklimsel ve kültürel farklılıklardan dolayı, farklı ülkelerde farklı ürünler tüketilmesidir. Bu sorun dolayısıyla, Allen (2001) sepetinde, aynı enerjiyi verecek ve benzer ihtiyaçları karşılayacak şekilde, ülkelere özgü düzeltmelere gidilmiştir. Örneğin, güney Avrupa ülkeleri için sepete tereyağı yerine zeytinyağı dahil edilmiştir.

İkinci bir zorluk, tarihsel fiyat serilerindeki boşluklardır. Bu boşluklar, çoğunlukla, veri olan yıllar arasında fiyatların sabit bir hızda değiştiği varsayılarak doldurulmuştur. Bu yöntem yıllık değişikliklerin takip edilmesini zorlaştırır, fakat bu çalışmanın incelemeyi amaçladığı uzun dönemli fiyat hareketlerini etkilemez. Başvurulan ikinci bir yöntem ise, fiyat serisinde boşluk olan ürünler için, aynı ürünün coğrafi olarak yakın bölgelerdeki fiyatlarının kullanılmasıdır.

Oluşturulacak ikinci seri, gümüşün para birimleri karşısındaki değeri serisidir. Erken modern dönem boyunca bütün Avrupa devletleri için gümüş para birimi karşısında değer kazanmıştır. Bunun temel sebebi, devletlerin mali sıkıntı karşısında taşıma başvuruları, yani bastıkları sikkelerdeki gümüş içeriğini düşürmeleridir. Sikke taşıma ek olarak, devletler yine mali sıkıntı dönemlerinde dolaşıma karşılıksız fiyat paralar sürmüşler, bu fiyat paralar gümüş karşısında değer kaybetmişler ve dolayısıyla gümüş para birimi karşısında değer kazanmıştır.

Oluşturacağımız üçüncü seri olan mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri, yani enflasyon serileri ise, yukarıda özetlenen iki serinin etkisinin toplamı olarak hesaplanacaktır. Örneğin mal ve hizmet fiyatlarının gümüş cinsinden 3 kat, gümüşün değerinin akçe cinsinden 2 kat arttığı bir senaryoda, mal ve hizmetlerin akçe cinsinden değeri 6 kat artmış olur ve bu da %500 enflasyona denk gelir.

Yukarıda özetlediğimiz üç seri 1500-1800 yılları ve İngiltere, Avusturya, Felemenk Cumhuriyeti, Fransa, Portekiz, İspanya, Polonya, Rusya, Almanya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu için bir araya getirilmiştir. Gümüşün para karşısındaki değeri serileri için temel kaynak Karaman vd. (2020)'dir. Gümüş cinsinden fiyatlar için ise temel kaynak olan Allen (2001)'e ek olarak, Rusya için Mironov (2010), Felemenk Cumhuriyeti için Van Zanden ve van Leeuwen (2012), Avusturya için Cvreck (2013) ve Muhlpeck vd. (1979), İngiltere için Clark (2004), İspanya için Álvarez-Nogal ve Prados De La Escosura (2013) ve Losa ve Zarauz (2021), Fransa için Ridolfi (2017), Almanya için Pfister (2017) ve Portekiz için Palma ve Reis (2019) serilerinden yararlanılmıştır. Endekslerin karşılaştırılabilir olması için her devlet için başkent veya ekonomik olarak önde gelen şehirlerin fiyatları

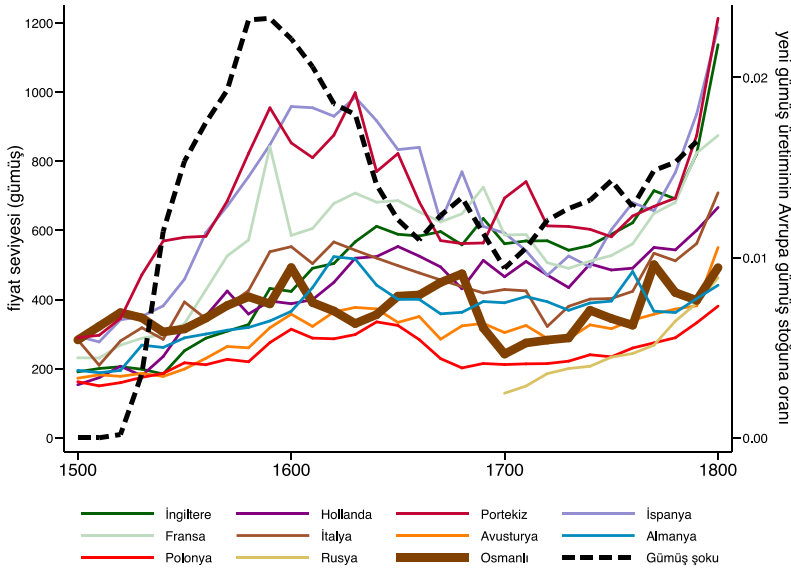
¹ Daha ayrıntılı olarak, sepette, 182 kg. ekmek, 52 litre bakliyat, 26 kg. et, 5.2 kg. tereyağı, 5.2 kg. peynir, 52 yumurta, 182 litre bira, 2.6 kg. sabun, 5 m. kumaş, 2.6 kg. mum, 2.6 kg. lamba yağı, ve 5 milyon BTU'luk kömür veya odun bulunmaktadır.

kullanılmıştır. Osmanlı fiyat endeksleri ise Pamuk (2001) ve Özmucur ve Pamuk (2002)'ye dayanır. Bu çalışmalar, Allen tüketim sepetinde, Osmanlı tüketim tercihleri ve fiyat verisi kısıtlarını göz önüne alarak ayarlamalara gitmiştir.

4. Mal ve Hizmetlerin Gümüş Cinsinden Değeri

Bu bölümün amacı Osmanlı Devleti ve diğer Avrupa devletleri için gümüş cinsinden fiyat hareketlerini incelemek ve bu hareketleri açıklamaktır. İlk olarak, Amerikan gümüşünün etkisi değerlendirilecektir. Bu amaçla 11 devlet için mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değeri, Amerikan gümüş üretimi ve para stoku serileri karşılaştırılacaktır. İkinci olarak, iktisadi gelişmişlik farklarının fiyatlara etkisi ele alınacaktır. Ulaşılan bulgular, Amerikan gümüşünün etkisini iki dalga halinde gösterdiğini ve Batı Avrupa devletleri için fiyat seviyesi ve para stoklarını artırdığını gösterir. Öte yandan, Amerikan gümüşünün Osmanlı Devleti ve diğer Doğu Avrupa devletleri üzerindeki etkisi sınırlıdır.

Şekil: 1
Gümüş Cinsinden Fiyat Seviyeleri ve Amerika'da Gümüş Üretimi

Şekil 1 Osmanlı ve diğer on Avrupa devleti için gümüş cinsinden fiyat serilerini gösterir. Grafiğin x eksenini 1500-1800 arası yıllar, soldaki y eksenini ise ortak tüketim sepetinin gram gümüş cinsinden fiyatını gösterir. Osmanlı fiyat endeksi koyu kahverengi renginde ve diğer ülke endekslerinin göre daha kalın bir şekilde çizdirilmiştir. Son olarak, grafikteki kesik

siyah çizgi, aşağıda daha ayrıntılı şekilde tartışılacak olan gümüş şoku değişkenini gösterir ve değeri sağdaki y ekseninden okunabilir².

Şekil 1, Osmanlı Devleti için, ortak tüketim paketinin toplam maliyetinin 1500 yılında yaklaşık 280 gram gümüşten 1800 yılında yaklaşık 400 grama çıktığını, yani %40 arttığını gösterir. Bu rakamlar, üç yüz yıl için, düşük oranlı bir fiyat artışına işaret eder. Batı Avrupa devletlerinde ise daha yüksek oranlarda artışlar görülür. Gram gümüş cinsinden fiyat seviyesi İngiltere'de 190'dan 820'ye, Fransa'da 230'dan 820'ye, Hollanda'da 153'ten 600'e, İspanya'da 290'dan 930'a ve Portekiz'de 290'dan 870'e çıkmıştır. Batı Avrupa'daki bu hızlı artış sonucu, 1500 yılı itibarıyla Avrupa'nın en yüksek fiyat seviyelerinden birisine sahip olan Osmanlı Devleti'nde fiyatlar zaman içinde geriye düşmüştür. Kıtanın doğusuna gidildikçe Osmanlı'ya benzer şekilde daha düşük artış oranları görülür. İtalya fiyat seviyesi 280 gramdan 560 grama, Avusturya 170'ten 380'e, Almanya 200'den 400'e, Polonya ise 160'tan 330'a çıkmıştır.

Fiyat seviyelerinde gözlemlenen bu farklı artış oranları, Amerikan gümüşünün etkisi ile tutarlıdır. Gümüş Avrupa'ya İspanya'nın Sevilla limanından giriyor ve öncelikle Batı Avrupa ülkelerini etkiliyor, kıtanın geri kalanına ise ticaret yoluyla yayılıyordu. Dolayısıyla, gümüşün etkisinin Batı Avrupa'da daha güçlü olması, Doğu'ya daha az miktarda ve gecikmeyle yansımaları beklenir.

Şekil 1'in gösterdiği asıl ilginç nokta, Batı ve Doğu Avrupa arasında fiyat farkının açılması değil, açılan farkın büyüklüğüdür. Batı'daki fiyat seviyelerinin dönem dönem Doğu'nun dört katına kadar ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, zaman içinde makasın kapanma eğiliminde olduğuna dair bir işaret de yoktur. Makasın bu büyüklüklere ulaşmasında, erken modern dönemde, ticaretin sınırlı kalması rol oynamış olabilir. Bu dönemde, uluslararası ticaretin dünya üretiminin %10'unun altında kaldığı düşünülmektedir (Estevadeordal vd., 2003). Sebep ne olursa olsun, Amerikan gümüşün Batı Avrupa fiyatları ve daha genel olarak ekonomileri üzerindeki etkisinin Osmanlı ve diğer Doğu devletlerine göre çok daha güçlü olduğu açıktır.

Şekil 1'in işaret ettiği bir diğer nokta, gümüş cinsinden fiyat seviyelerinin doğrusal olarak artmadığıdır. Genel hatlarıyla, fiyat seviyeleri 1500 ve 1700 yılları civarında düşük, 1600 ve 1800 yılları civarında ise yüksek değerler olarak dalgalanmaktadır. Fiyat seviyesinin dip ve tepe yaptığı bu dönemler, bütün devletler için benzerlik gösterir. Fakat dalgalanmanın boyutları devletten devlete farklıdır. Osmanlı ve Doğu Avrupa fiyat serileri dar bir aralıkta dalgalanırken, Batı Avrupa ve özellikle İspanya ve Portekiz serilerinde büyük dalgalanmalar görülür.

Gözlemlenen bu dalgalanmalar, yine Amerikan gümüşünün etkisi çerçevesinde açıklanabilir. 1500 yılı itibarıyla, Avrupa gümüş para stoku 3600 ton civarında tahmin

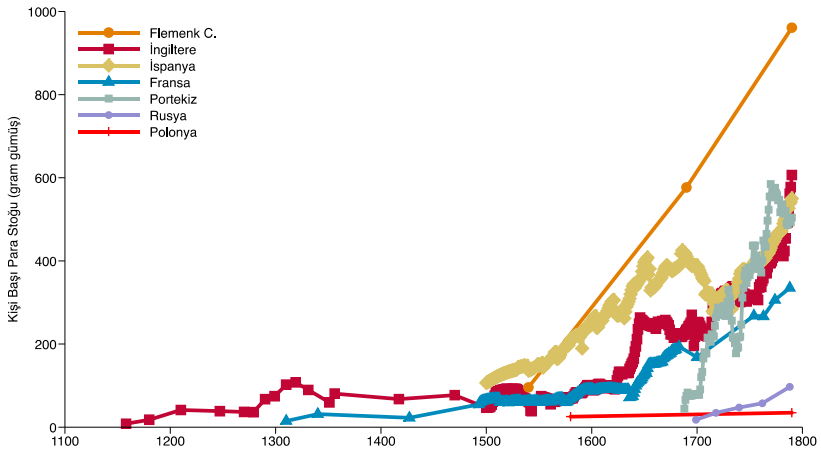
² Fiyat serileri bir önceki bölümde listelenen kaynaklara, gümüş şoku serileri ise Palma (2019) makalesine dayanarak oluşturulmuştur.

edilmektedir. Takip eden üç yüzyıl boyunca ise, Amerika'da yaklaşık 100.000 ton gümüş üretilmiş, bu gümüşün büyük kısmı Avrupa'ya ulaşmıştır (Barrett, 1990). Fakat Amerika'daki gümüş üretimi doğrusal bir seyir izlememiş, sırasıyla 1600 ve 1800 yılları civarında en yüksek seviyelerine ulaşan Potosi ve Meksika kaynaklı iki dalga halinde gerçekleşmiştir.

Şekil 1'deki gümüş şoku serileri (kesik siyah çizgi) üretimdeki dalgalanmaları gösterir. Gümüş şoku değişkeni, her yıl için, Amerika'daki gümüş üretimi Avrupa gümüş stokuna bölünerek hesaplanmıştır. Şeklin gösterdiği, gümüş üretiminin, 16. ve 18. yüzyıllar boyunca arttığı, 17. yüzyılda düştüğü ve dolayısıyla fiyat hareketleriyle örtüştüğüdür.

Amerikan gümüşünün Avrupa para sistemleri üzerindeki asimetric etkisini para stoku serilerinde de gözlemlenmek mümkündür. Şekil 2, İngiltere, İspanya, Fransa, Portekiz, Felemenk Cumhuriyeti, Rusya ve Polonya için gram gümüş cinsinden kişi başı para stoku tahminlerini gösterir (Bonfatti vd., 2020). Şekle göre, Amerikan gümüşü Batı Avrupa'da para stoklarında yüksek oranlı artışlara yol açmıştır. 1500 yılı öncesi bütün devletler için 100 gramın altında olan kişi başı para stokları, 1800 yılı itibarıyla 300-1000 gram seviyelerine ulaşmıştır. Elimizde verileri olan Rusya ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde ise, 1800 yılında bile, kişi başı para stokları 100 gram gümüşün altındadır. Rusya para sistemi üzerine yapılan çalışmalar, Amerikan gümüşünün sınırlı miktarda ulaştığını, 18. yüzyıla kadar ticaret için takas ve kürk kullanımının yaygın olduğunu ve para stokunun ancak 18. yüzyılda yerel madenlerin açılmasıyla arttığını doğrular (Bonney, 1995; LeDonne, 1991; Danila, 2006; Kahan & Hellie, 1985).

Şekil 2
Kişi Başı Para Stokları

Osmanlı Devleti için erken modern dönem para stoku serileri oluşturulmamıştır. Fakat para sisteminin gelişimi hakkında bildiklerimiz Amerikan gümüşünün etkisinin sınırlı olduğuna ve dolaşımdaki para miktarının düşük kaldığına işaret eder (Sahillioğlu, 1958; Schaendlinger, 1973). Osmanlı para arzının 15. ve 16. yüzyıllarda Sırbistan ve Bosna gümüş madenlerinin üretimine dayanarak arttığı düşünülmektedir. 17. yüzyılda ise bu artış eğilimi tersine dönmüş, darphane sayısı 40'lardan bir kaça düşmüş, para üretimi azalmış ve yabancı sikke kullanımı yaygınlaşmıştır (Pamuk, 2000). Para sistemindeki bu çöküşte Balkan madenlerinin üretiminin azalması, Amerikan gümüşünden yeterince yararlanılmaması, doğudaki devletlerle ticari açıklar ve bu yüzyılda yaşanan siyasi krizin rol oynadığı düşünülmektedir. 18. yüzyılda para üretimi tekrar canlanmış, bu canlanmada Anadolu'da Gümüşhane, Keban ve Ergani ve Balkanlar'da Sidrekapsi ve Kratova madenlerindeki üretimi ve Anadolu'daki siyasi istikrar rol oynamıştır. Fakat bu artışa karşın, karşılaştırmalı olarak, Batı Avrupa ile para stoku makasının açılmaya devam etmiş olması muhtemeldir.

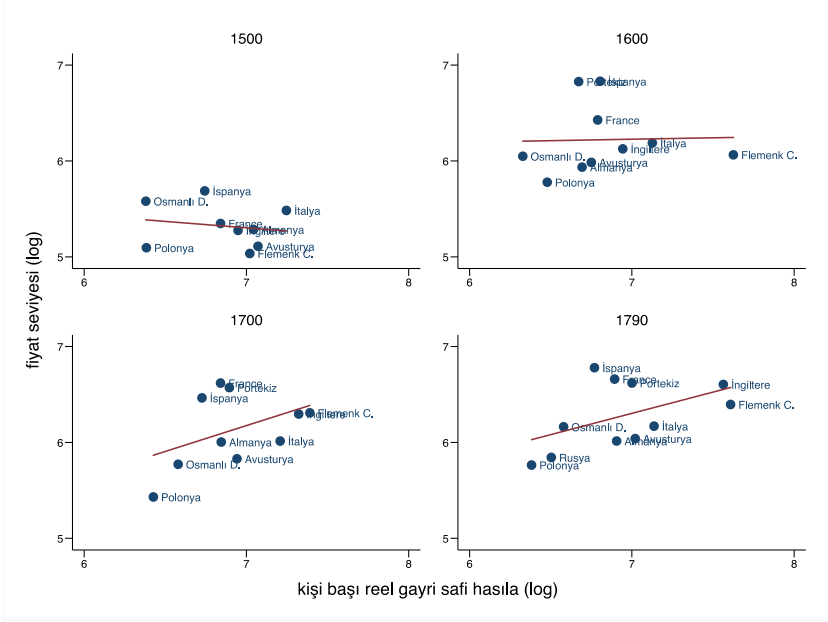
Erken modern dönem fiyat hareketleri için Amerikan gümüşüne alternatif olarak önerilen bir diğer açıklama iktisadi gelişmişlik farkları ve yol açtıkları Balassa-Samuelson etkisidir (Balassa, 1964; Samuelson, 1964). Balassa-Samuelson etkisine göre, bir ülkenin fiyat seviyesinin diğer ülkelere oranı, uluslararası ticareti yapılan ürünlerde verimlilik arttıkça artar, ticareti yapılmayan ürünlerde verimlilik arttıkça azalır. İktisadi gelişme sürecinde, verimlilik artışları, daha çok ticareti yapılan ürünlerde gerçekleşir. Dolayısıyla, iktisadi gelişmenin, daha hızlı fiyat artışlarına yol açması beklenir.

Balassa-Samuelson etkisinin erken modern dönem için bir değerlendirmesini Broadberry ve Gupta (2006) yapmıştır. Bu çalışmaya göre, bu dönemde, tahıllar ve diğer gıda ürünleri için ticaret imkânı sınırlı iken, tekstil ve lüks ürün ticareti giderek arttı. Dolayısıyla, Felemenk Cumhuriyeti ve İngiltere'de kaydedilen verimlilik artışları, bu devletlerin fiyat seviyesini Doğu Avrupa ve Uzak Doğu'dan daha hızlı artırdı.

Bu etkiyi ampirik olarak değerlendirmek için, Şekil 3, 1500, 1600, 1700 ve 1790 yılları için, fiyat seviyesi (y eksen) ve kişi başı reel gelir (x eksen) arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Çürük vd., 2020). Şekil, gelir-fiyat seviyesi arasında zaman içinde güçlenen pozitif bir ilişkiye işaret eder. İlişkinin zaman içinde güçlenmesi, ticaret hacminin artması sebebiyle olabilir. Şekille ilgili bir soru işareti, hiçbir kontrol değişkeni kullanılmadığı için, bulunan pozitif ilişkinin diğer değişkenlerin etkileri kontrol edilince devam edip etmeyeceğidir. Fakat Çürük vd. (2020), diğer değişkenlerin etkileri göz önüne alındıktan sonra da pozitif ilişkinin devam ettiğini gösterir.

Şekil 3 iktisadi gelişmişlik farklarının fiyat hareketlerinde rol oynadığına işaret eder, fakat bu bulguyu temkinli yorumlamak gerekir. Sanayi devrimi öncesi, Osmanlı ve diğer Avrupa devletleri arasında gelişmişlik farkları sınırlıdır. Dolayısıyla, Balassa-Samuelson etkisi, tek başına, fiyat seviyelerinde gözlemlenen büyük farkları açıklamaz. Ayrıca, bu etki, ülkeler arasında açılan makası anlamaya yardım eder, fakat kıtanın bütününe etkileyen fiyat dalgalanmaları için bir açıklama getirmez.

Şekil: 3
Kişi Başı Reel Gelir ve Gümüş Cinsinden Fiyat Seviyesi İlişkisi

Bu bulgular ışığında, erken modern Osmanlı Devleti'nde gümüş cinsinden fiyat artış oranının sınırlı kaldığını söylenebilir. Batı Avrupa'da ise fiyatlar daha hızlı artmış ve Doğu Avrupa ile fiyat makası açılmıştır. Batı'daki bu artışta, asıl olarak Amerikan gümüşünün para stoku ve dolayısıyla fiyatlar üzerindeki asimetrik etkisi rol oynamış görünmektedir. İktisadi gelişmişlik farklarının rolü muhtemelen sınırlıdır.

5. Gümüşün Para Birimleri Karşısındaki Değeri

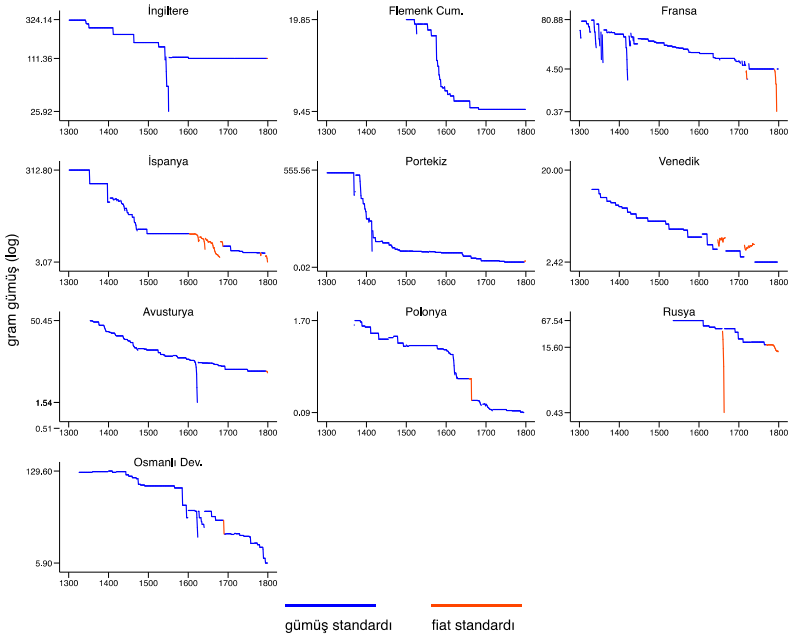
Bu bölümde enflasyona katkı yapan ikinci etken olan gümüşün farklı ülke para birimleri karşısında değer kazanması ele alınacaktır. Bu amaçla, önce her devlet için tağışlar sonucu para biriminin gümüş karşısında değerinde gerçekleşen düşüşler ve devletlerin tağış başvurma nedenleri tartışılacaktır. Ulaşılan bulgular, gümüşün para birimi karşısında bazı ülkelerde 2, bazı ülkelerde 500 katın üzerinde değer kazandığına, bunun sebebinin ise devletlerin tağış değişik derecelerde başvurması olduğuna işaret eder. Osmanlı özelinde ise, 17. yüzyıl başında ve 18. yüzyıl sonundaki siyasi ve mali kriz, tağışlara ve akçe cinsinden yüksek oranlı fiyat artışlarına yol açmış görülmektedir.

Erken modern dönem boyunca gümüşün para birimleri karşısında değer kazanmasının temel sebebi tağışlardır. İkinci bölümde tartışıldığı üzere, bu dönem boyunca para sistemleri gümüş standardındaydı ve para birimlerinin değeri belirli bir ağırlıkta

gümüş eşitti. Fakat devletler, zaman içinde para biriminin gümüş cinsinden değerini değiştirebiliyordu. Bu değişiklik genellikle tağşiş, yani gümüş değerini düşürme yönünde oluyordu.

Şekil 4, akçe ve diğer para birimlerinin gümüş cinsinden değer serilerini özetler. Şekilde, x ekseninde 1300-1800 arasında yılları, y ekseninde ise para biriminin gram gümüş cinsinden değerini gösterir. Çizginin mavi olduğu yıllar, para sisteminin gümüş sikkeler üzerinden işlediği ve dolayısıyla tağşişin sikkelerin gümüş içeriğinin düşürülmesi yoluyla yapıldığı yıllardır. Kırmızı yıllar ise dolaşıma fiyat para sürülmesi yoluyla yapılan tağşişleri gösterir.

Şekil: 4
Para Birimlerinin Gümüş Cinsinden Değeri

Şekil 4'teki akçenin gümüş cinsinden değeri serileri Pamuk (2000) tarafından oluşturulmuştur. Bu seriler darphane kayıtları, günümüze kadar ulaşan sikkelerin gümüş içeriği ve diğer ülkelerin gümüş sikkeleri ile değişim kurları kullanılarak oluşturulmuştur. Diğer Avrupa ülkelerinin gümüş cinsinden değer serileri benzer yöntemler kullanan Karaman vd. (2020)'den alınmıştır.

Şekil, 1500 yılında 78,84 gram gümüş olan akçenin değerinin 1800 yılı itibarıyla 5,9 grama düştüğünü gösterir³. Bu değer düşüşü sadece Osmanlı'ya özgü değildir. Bütün devletlerin para birimleri gümüş karşısında farklı miktarlarda değer yitirmiştir.

Yine şekilden çıkan bir sonuç, tağşişlerin çoğunlukla devletlerin gümüş sikkelerin gümüş içeriklerini düşürmesi yoluyla olduğudur. İstisnai olarak, devletlerin fiyat para arzı yoluyla tağşiş yaptığı yıllar da vardır. Örneğin, İspanya, Polonya ve Rusya, 17. yüzyılda karşılıksız bakır para arzı yoluyla tağşişe başvurmuştur. 1688-1691 yıllarındaki Osmanlı bakır mangır arzı da aynı çerçevede değerlendirilebilir (Sahillioğlu, 1965; 1982). Ayrıca, Venedik 17 ve 18. yüzyılda giro para, Rusya, Fransa ve İspanya ise 18. yüzyıl sonlarında kağıt para arzıyla tağşişe başvurmuştur. Fakat bu tür fiyat para tağşişleri daha nadirdir.

Şekil 4'te göze çarpan diğer ilginç bir nokta da bazı yıllarda para birimi değerlerinin daha yüksek seviyelere sıçramasıdır. Bu sıçramalar devletlerin tağşiş sonucu değerini yitirmiş gümüş sikke ve fiyat paraları dolaşımdan çekmeleri ve yerlerine dolaşıma daha yüksek değerden yeni paralar sürmeleri yoluyla oluyordu. Bu işlem sırasında değeri düşmüş olan parayı elinde tutan halkın alım gücü kaybı telafi edilmiyordu. Bu açıdan, yapılan işlem, modern dönemde paradan sıfır atılması işlemiyle benzerlik gösterir. Bu sıçramaların etkisi göz önüne alınırsa aslında para birimlerinin gümüş karşısındaki değer kaybı Şekil 5'te görünenden daha yüksektir.

Şekil 5'te Şekil 4'teki seriler tağşişe uğrayan paraların dolaşımdan çekilmesi sonucu oluşan yukarı sıçramaların etkisinden arındırılmıştır. Ayrıca, tağşiş oranlarının karşılaştırılmasına imkân sağlamak için farklı devletlerin para serileri tek bir şekilde bir araya getirilmiştir. Şekilde x eksenini, 1500-1800 arası yılları, y eksenini ise 1500 yılı değeri 1 olacak şekilde oluşturulan para biriminin gümüş cinsinden değeri endeksini gösterir.

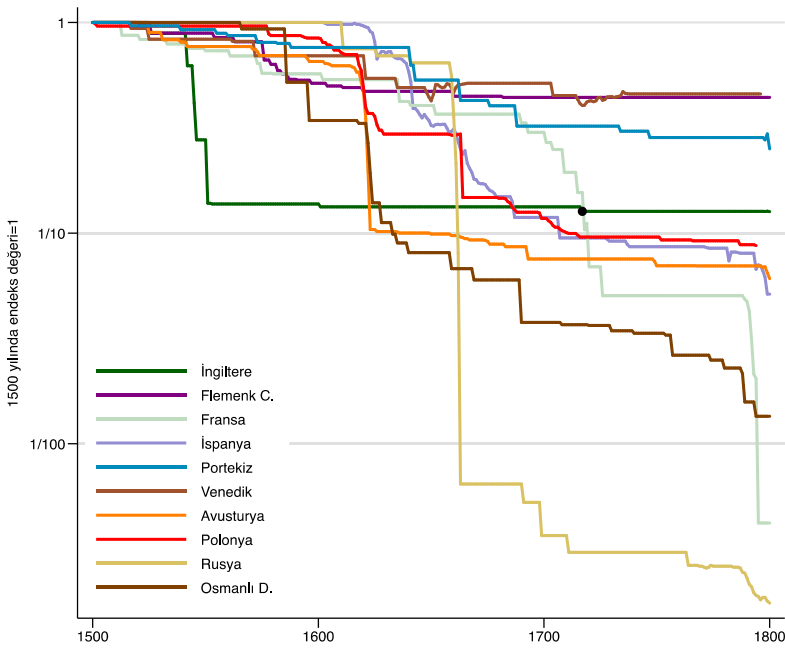
Şekil 5, tağşiş oranları açısından devletler arasında büyük farklara işaret eder. Bir uçta para biriminin gümüş cinsinden değeri Osmanlı'da yaklaşık 75'te bire, Fransa'da 240'ta bire, Rusya'da ise 570'te bire düşmüştür. Diğer uçta Venedik ve Felemenk Cumhuriyeti'nde para biriminin değeri yaklaşık yarısına, Portekiz'de ise dörtte birine düşmüştür. Bu oranları yorumlarken tağşişlerin olası etkileri konusunda temkinli olmak gerekir, çünkü halkın belli kesimleri yabancı para ve saf gümüş kullanımına geçerek tağşişlerden korunabiliyordu. Fakat her durumda, devletlerin tağşişe başvurma sıklığında büyük farklar olduğu açıktır.

Osmanlı serilerini tağşişlerin sebeplerini anlamak için değerlendirdiğimiz zaman siyasi ve mali açıklamalar öne çıkar (Karaman & Pamuk, 2016). Osmanlı tağşişleri 16. yüzyıl sonu, 17. yüzyılın ilk yarısı ve 18. yüzyıl sonunda yoğunlaştı. Bu dönemlerin ortak özelliği siyasi ve mali buhran dönemleri olmalarıydı. 16. yüzyıl sonunda doğuda Safeviler ile batıda ise Habsburglar ile girilen uzun ve sonuçsuz savaşlar merkezi hazine üzerinde büyük bir yük oluşturdu. Bu yükün bir sebebi de askeri teknolojilerde meydana gelen

³ Akçe, 1687'de yerini 120 akçeye eşit olan kuruşa bıraktığı için seri bu tarih sonrası kuruşun gümüş değerinin 1/120'sini takip eder.

değişiklikler sonucu ateşli silahlarla donatılmış merkez ordusunun öneminin artması ve ihtiyaçları kırsal kaynaklarla karşılanabilen sipahilerin öneminin azalmasıydı. 1550'lerde 13 bin civarında tahmin edilen yeniçeri sayısı 1600'lerde 38 bine yükseldi ve bu askerlere ödenmesi gereken nakit maaşlar mali baskıyı artırdı (İnalçık, 1980). 17. yüzyılın ilk yarısında ise Celali isyanları devletin Anadolu'daki hakimiyetini zayıflattı ve mali sorunları derinleştirdi (İnalçık, 1980; Faroqhi, 1994). 18. yüzyılın ilk yarısındaki barış döneminde istikrara kavuşan akçenin değeri 1768-1774 arası Rusya ve 1787-1792 arası Rusya ve Habsburglar ile gerçekleşen savaşların yarattığı mali baskıyla tekrar bozuldu (Cezar, 1986).

Şekil: 5
Para Birimlerinin Gümüş Cinsinden Değer Endeksi

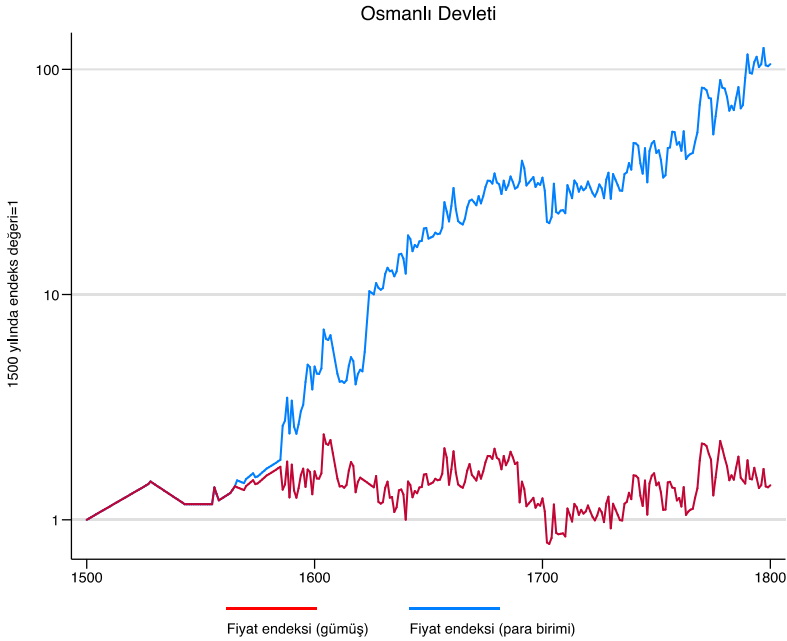
Tağşişlerin sebepleri üzerine diğer Avrupa devletleri için yapılan çalışmalar da Osmanlı örneğine benzer şekilde mali ve siyasi açıklamaları destekler (Karaman vd., 2020). Eldeki verilere göre devletler bu dönemde tağşişe gelir elde etmek amacıyla başvuruyorlardı. Dolayısıyla mali baskılar ve özellikle savaş tağşişleri tetikliyordu. Öte yandan, parlamentosu olan ülkeler tağşişe daha az başvuruyordu, çünkü parlamentolar yıkıcı iktisadi etkileri olan tağşişe karşı çıkıyordu. Vergi gelirlerinin etkisi ise daha karmaşıktı. Bir yandan, vergi geliri yüksek devletler tağşiş gelirine ihtiyaç duymuyor ve tağşişe az başvuruyordu. Diğer yandan, vergi geliri düşük devletler para birimlerini dolaşımda tutmakta zorlandıkları için tağşişten

gelir elde edemiyor ve yine taşışe az başvuruyordu. Dolayısıyla taşışe en çok vergi gelirleri orta seviyede olan ve dolayısıyla para birimlerini dolaşımında tutacak kadar güçlü, ama taşış gelirlere ihtiyaç duyacak kadar güçsüz devletler başvuruyordu.

6. Para Birimi Cinsinden Toplam Enflasyon

Bu bölümde önceki iki bölümde ele alınan mal ve hizmetlerin gümüş cinsinden değer serileri ve gümüşün para birimi cinsinden değer serileri bir araya getirilerek toplam enflasyon oranları hesaplanacak ve enflasyonda her iki etkenin göreceli önemi değerlendirilecektir. Ulaşılan bulgular gerek Osmanlı Devleti gerekse çoğu Avrupa devleti için, enflasyona daha fazla katkı yapan bileşenin gümüşün para birimi karşısında değer kazanması yani taşışler olduğuna işaret eder.

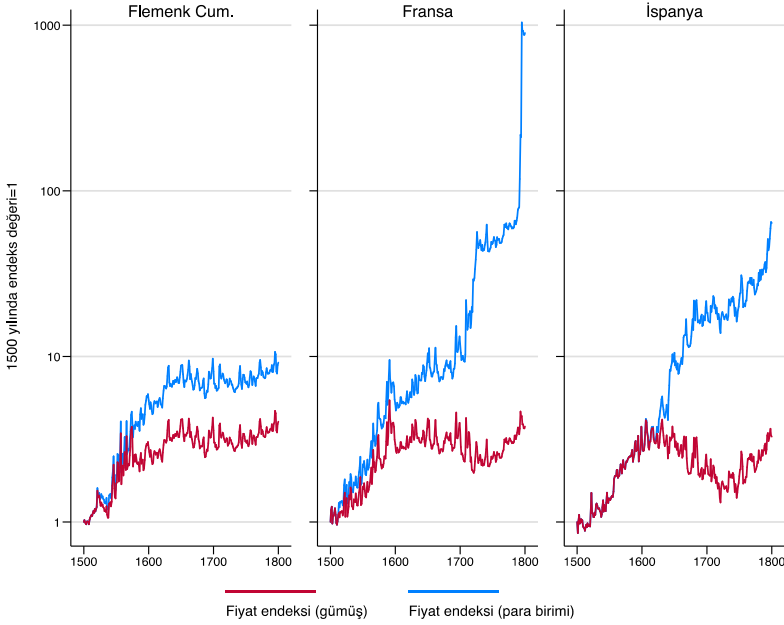
Şekil: 6
Osmanlı Devleti İçin Para Birimi ve Gümüş Cinsinden Fiyat Endeksleri

Osmanlı Devleti fiyat serileri Şekil 6'da özetlenmiştir. Şekilde Osmanlı Devleti'nin kendi para birimi, yani akçe cinsinden fiyat seviyesi endeksi mavi ile gösterilmiştir. Bu endeksi hesaplamak için, daha önce Şekil 2'de gösterilen gümüş cinsinden fiyat endeksi (kırmızı), Şekil 6'da gösterilen para biriminin gümüş cinsinden değer kaybı endeksi ile düzeltilmiştir.

Şekil 6 Osmanlı Devleti için akçe cinsinden fiyat artışının gümüş cinsinden fiyat artışından çok daha yüksek olduğunu gösterir. 1500-1800 arasında, gümüş cinsinden fiyatlar yaklaşık 280 gramdan 400 grama çıkarak, 1,4 kat artmıştır. Aynı dönemde, Şekil 6'da gösterildiği üzere, akçe gümüş karşısında yaklaşık 75 kat değer kaybetmiştir. Dolayısıyla, akçe cinsinden fiyatlar yaklaşık $1.4 \times 75 = 105$ kat artmıştır ve bu artışın büyük kısmı tağşişlerden kaynaklanmıştır.

Şekil: 7
Avrupa Devletleri İçin Para Birimleri ve Gümüş Cinsinden Fiyat Endeksleri

Şekil 7 ise aynı endeksleri önde gelen üç Avrupa devleti için göstermektedir. Bütün Avrupa devletleri tağşişe başvurmuştur ve dolayısıyla para birimleri cinsinden fiyat artışı (mavi) gümüş cinsinden fiyat artışından (kırmızı) daha yüksektir. Öte yandan, daha önce Şekil 5'te görüldüğü üzere, farklı devletler, tağşişe, farklı ölçülerde başvurmuştur ve dolayısıyla, para birimi ve gümüş cinsinden fiyat artışları arasındaki makas, farklı ölçülerde açılmıştır. İspanya ve Fransa gibi devletler, tağşişe çok başvurdukları için, para birimi cinsinden fiyat artışları sırasıyla 100 ve 1000 kata ulaşır ve gümüş cinsinden enflasyondan çok daha yüksektir. Felemenk Cumhuriyeti gibi devletler ise tağşişe az başvurmuştur ve dolayısıyla para birimi ve gümüş cinsinden enflasyon birbirine daha yakındır. Fakat Avrupa geneli için ortaya çıkan resim, enflasyonda tağşişlerin daha önemli bir rol oynadığıdır.

Sonuç olarak, elimizdeki bulgular Osmanlı Devleti için akçe cinsinden fiyat seviyesinin gümüş cinsinden fiyat seviyesinden çok daha hızlı arttığını gösterir. Bu hızlı artışın sebebi, Osmanlı Devleti'nin mali ve siyasi kriz dönemlerinde gelir elde etmek için tağşişe başvurması ve bu tağşişler sonucunda akçenin gümüş karşısında değer kaybetmesidir. Benzer şekilde, parlamentolar gibi tağşişleri engelleyecek kurumları olmayan ve mali sorunlarını çözmekte zorlanan devletler, tağşişe daha çok başvurmuş ve kendi para birimleri cinsinden yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır.

7. Sonuç

Bu çalışma erken modern dönemde Osmanlı ve diğer Avrupa devletlerindeki fiyat hareketlerini ele almaktadır. Elimizdeki veriler Avrupa genelinde gümüş cinsinden fiyat artışlarında belirleyici rolü Amerika'dan gelen gümüşün oynadığına işaret eder. Fakat bu artış büyük ölçüde Batı Avrupa ile sınırlı kalmış, Doğu'ya yansımaları sınırlı olmuştur. Devletlerin kendi para birimleri cinsinden fiyat hareketlerinde ise her devletin kendi mali ve siyasi koşulları ve bu koşullar sonucu gelir elde etmek için tağşişe başvurma sıklıkları belirleyici olmuştur.

Osmanlı Devleti ise diğer Doğu Avrupa devletleri gibi Amerikan gümüşünden sınırlı ölçüde yararlanmış ve bunun sonucunda gümüş cinsinden fiyat artış oranı düşük kalmıştır. Amerika'nın keşfinin ticaret ve teknoloji gibi alanlarda Batı Avrupa'da tetiklediği süreçler dolaylı olarak Osmanlı'yı etkilemiş olabilir. Fakat Amerikan gümüşünün Osmanlı'da gümüş cinsinden yüksek oranlı enflasyon yarattığı ve iktisadi ve sosyal kırılmalara yol açtığı tezi için güçlü bir delil yoktur.

Öte yandan, Osmanlı'da akçe cinsinden fiyat artışları Avrupa ortalamasının üzerindedir. Bu artışların sebebi, devletin 17 ve 18. yüzyıllarda vergi toplamada ve savaş masraflarını karşılamada karşılaştığı zorluklar, gelir elde etmek için tağşişlere başvurması ve tağşişler sonucu akçenin gümüş karşısında değer kaybetmesidir. Dolayısıyla, fiyat artışları, iktisadi ve siyasi krizin sebebi olmaktan çok, sonucu olarak değerlendirilebilir.

Daha genel olarak, çalışmamız, Osmanlı tarihini Avrupa tarihi çerçevesinde incelemenin önemine işaret eder. Ele aldığımız dönem boyunca, Osmanlı para sisteminin işleyişi ve geçirdiği evrim, diğer Avrupa devletleri ile örtüşen bir seyir izlemiştir. Benzer şekilde, fiyat hareketlerinin sebepleri, devletlerin tağşişe başvurma nedenleri, tağşişin fiyatlara etkisi gibi sorular, Osmanlı ve Avrupa devletleri için aynı kavramsal çerçevede anlaşılabilir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne özgü gibi görünen bazı sorular aslında Avrupa'nın bütünü için geçerlidir ve veri serilerini karşılaştırmalı bir biçimde incelemek bu soruları cevaplamaya katkı sağlar.

Kaynaklar

Allen, R.C. (2001), "The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War", *Explorations in Economic History*, 38(4), 411-447.

- Alvarez-Nogal, Carlos & L.P. de la Escosura (2003), "The Rise and Fall of Spain (1270-1850)", *The Economic History Review*, 66(1), 1-37.
- Balassa, B. (1964), "The Purchasing-Power Parity Doctrine: a Reappraisal", *The Journal of Political Economy*, 72, 584-596.
- Barkan, Ö.L. (1970), "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, 34, 557-607.
- Barkan, Ö.L. (1975), "The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, 6, 3-28.
- Barrett, W. (1990) "World Bullion Flows, 1450-1800", in: *The Rise of Merchant Empires: Long-distance Trade in the Early Modern World, 1350-1750*, Cambridge University Press.
- Bodin, J. (1568), *La Response de Maistre Jean Bodin, advocat en la Cour, au Paradoxe de Monsieur de Malestroit touchant l'encherissement de totes hoses et le moyen d'y remedier*, Paris.
- Bonfatti, R. et al. (2020), "Monetary Capacity", *Centre for Economic Policy Research Discussion Paper No 15299*, London.
- Bonney, R. (1995), *Economic Systems and State Finance*, Clarendon Press Oxford.
- Braudel, F. & F. Spooner (1967), "Prices in Europe from 1450 to 1750", *The Cambridge Economic History of Europe*, 4, 374-486.
- Cezar, Y. (1986), *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: 18. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Clark, G. (2004), "The Price History of English Agriculture, 1209-1914", in: *Research in Economic History, Vol. 22* (41-123), Emerald Group Publishing Limited, Bingley.
- Cvrcek, T. (2013), "Wages, Prices, and Living Standards in the Habsburg Empire, 1827-1910", *Journal of Economic History*, 73(1), 1-37.
- Çürük, M. et al. (2020), "The Determinants of the Differences in Price Levels Across Europe, 1300-1914", *Research Project*, Tubitak 1001, Project Number 117K203.
- Danila, R. (2006), "Credibility and Gradualism in a Monetary Reform: Token Copper Coins in the 17th-Early 18th Century Russia", *Ronald Coase Institute Meeting Papers*.
- Estevadeordal, A. et al. (2003), "The Rise and Fall of World Trade, 1870-1939", *The Quarterly Journal of Economics*, 118(2), 359-407.
- Faroqi, S. (1994), "Crisis and Change, 1590-1699", in: H. İnalcık & D. Quataert (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* (490-92), Cambridge University Press.
- Fisher, D. (1989), "The Price Revolution: a Monetary Interpretation", *The Journal of Economic History*, 49(4), 883-902.
- Flynn, D.O. (1978), "A New Perspective on the Spanish Price Revolution: The Monetary Approach to the Balance of Payments", *Explorations in Economic History*, 15(4), 388-406.
- Gerber, H. (1982), "The Monetary System of the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 25(3), 308-324.
- Grice-Hutchinson, M. (1952), *The School of Salamanca: Readings in Spanish Monetary Theory, 1544-1605*, Oxford.

- Hamilton, E.J. (1929), "American Treasure and the Rise of Capitalism (1500-1700)", *Economica*, 27, 338-357.
- Hamilton, E.J. (1934), *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1650*, Cambridge: Harvard University Press.
- İnalçık, H. (1980), "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, 6, 289-311.
- Jacob, F. & H.G. Johnson (1976), "The Monetary Approach to the Balance of Payments: Essential Concepts and Historical Origins", in: F. Jacob & H.G. Johnson (eds.) *The Monetary Approach to the Balance of Payments* (21-45), Toronto: University of Toronto Press.
- Kahan, A. & R. Hellie (1985), *The Plow, the Hammer, and the Knout: An Economic History of Eighteenth-Century Russia*, University of Chicago Press.
- Karaman, K.K. & Ş. Pamuk (2010), "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914", *Journal of Economic History*, 70(3), 593-629.
- Karaman, K.K. & Ş. Pamuk (2016), "Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletlerinde Tağışışler ve Nedenleri (1326-1844)", *METU Studies in Development*, 43(1), 229-256.
- Karaman, K.K. et al. (2020), "Money and Monetary Stability in Europe, 1300-1914", *Journal of Monetary Economics*, 115, 279-300.
- LeDonne, J.P. (1991), *Absolutism and Ruling Class: The Formation of the Russian Political Order 1700-1825*, Oxford University Press.
- Losa, E.L. & S.P. Zarauz (2021), "Spanish Subsistence Wages and the Little Divergence in Europe, 1500-1800", *European Review of Economic History*, 25(1), 59-84.
- Magalhaes-Godinho, V. (1969), *L'Economie de l'Empire Portugais aux Xe et XVIe Siecles*, Paris: Sevpem.
- Malestroit, J.C. (1566), *Les Paradoxes du Seigneur de Malestroit, conseiller du Roi et Maistre ordinaire de ses comptes, sur le fait des Monnoyes presented a Sa Majeste' au mois de Mars MDLXVI*, Paris.
- Mironov, B.N. (2010), "Wages and Prices in Imperial Russia, 1703-1913", *Russian Review*, 69(1), 47-72.
- Muhlpeck, V. et al. (1979), "Index der Verbraucherpreise 1800-1914", in: Z.O. Statistisches (ed.), *Oesterreichisches Statistisches Zentralamt, Geschichte und Ergebnisse der Zentralen Amtlichen Statistik in Oesterreich 1829-1979* (649-688).
- Ölçer, C. (1975), *The Ornamental Copper Coinage of the Ottoman Empire*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Özmuçur, S. & Ş. Pamuk (2002), "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914", *Journal of Economic History*, 62(2), 293-321.
- Palma, N. & J. Reis (2019), "From Convergence to Divergence: Portuguese Economic Growth, 1527-1850", *Journal of Economic History*, 79(2), 477-506.
- Palma, N. (2019), "The Existence and Persistence of Monetary Non-neutrality: Evidence from a Large-scale Historical Natural Experiment", *Economics Discussion Paper Series*, EDP-1904.
- Pamuk, Ş. (2000), *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.

- Pamuk, Ş. (2001), "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 33(1), 69-89.
- Pfister, U. (2017), "The Timing and Pattern of Real Wage Divergence in Pre-Industrial Europe: Evidence From Germany, c. 1500-1850", *The Economic History Review*, 70(3), 701-729.
- Ridolfi, L. (2017), "The French Economy in The Longue Durée: A Study On Real Wages, Working Days and Economic Performance From Louis IX To The Revolution (1250-1789)", *European Review of Economic History*, 21(4), 437-438.
- Sahillioğlu, H. (1958), "Kuruluşta XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme", *Doktora Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sahillioğlu, H. (1965), "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sahillioğlu, H. (1968), "Fatih'in Son Yıllarında Bakır Para Basılması ve Dağıtılması ile İlgili Belgeler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 6, 72-75.
- Sahillioğlu, H. (1982), "İkinci Süleyman ve İkinci Ahmed Zamanlarında Bakır Para Üzerinde Bir Enflasyon Denemesi, H. 1099-1103/M. 1687-1691", *Bülten* No 10. İstanbul: Türk Numismatik Derneği Yayını.
- Samuelson, P.A. (1964), "Theoretical Notes on Trade Problems", *The Review of Economics and Statistics*, 46(2), 145-154.
- Schaendlinger, A.C. (1973), *Osmanische Numismatik: von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922* (Vol. 3), Klinkhardt & Biermann.
- Spooner, F.C. (1972), *The International Economy and Monetary Movements in France, 1493-1725*, Harvard University Press.
- Sultan, J. (1977), *Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic: a Detailed Catalogue of the Jem Sultan Collection* (Vol. 1), B & R Publishers.
- Van Zanden, J.L. & B. van Leeuwen (2012), "Persistent But Not Consistent: The Growth of National Income in Holland 1347-1807", *Explorations in Economic History*, 49(2), 119-130.